

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК [342.9:343.98] (477)

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.3.10>

О. В. Агапова

кандидат юридичних наук,
завідувач відділу міжнародного співробітництва та роботи з іноземцями
Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз
імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса
Міністерства юстиції України

КЛАСИФІКАЦІЯ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті виокремлено основні напрями діяльності у сфері експертного забезпечення в Україні. Проаналізовано сучасні наукові підходи вчених, які присвятили свої наукові праці дослідженню розвитку судово-експертної діяльності в Україні. Це дало змогу зробити висновок щодо відсутності єдиного підходу до класифікації напрямів діяльності у сфері експертного забезпечення. За результатами дослідження основних напрямів діяльності було сформульовано низку пропозицій щодо їхньої класифікації. Першим напрямом діяльності було розглянуто судово-експертну діяльність. Автором було акцентовано, що такий вид діяльності виступає головним елементом, на підставі якого формується сфера експертного забезпечення. Такі напрями, як добір, професійна підготовка, підвищення кваліфікації, проведення наукових досліджень, що здійснюються під час навчання в аспірантурі, запропоновано виокремити як напрям освітньо-наукової діяльності. Освітньо-наукова діяльність є додатковим напрямом і виникає з моменту отримання відповідної ліцензії на здійснення освітньої діяльності. Встановлено, що не всі суб'єкти судово-експертної діяльності здійснюють підготовку кадрів вищої кваліфікації. Аналізуючи випадки експертного забезпечення нотаріату, виконавчого провадження, оціночної й аудиторської діяльності, було встановлено, що їх можна виокремити в окремий напрям діяльності – діяльність із забезпечення експертизою поза межами судового провадження. Наголошено, що такі випадки експертного забезпечення чітко регламентовані у профільних законах. Обґрунтовано, що міжнародна діяльність у сфері експертного забезпечення має велике значення для входження судово-експертних установ України до Європейського судово-експертного простору. Визначено перспективні форми міжнародної діяльності у сфері експертного забезпечення.

Ключові слова: сфера експертного забезпечення, судово-експертна діяльність, освітньо-наукова діяльність, міжнародна діяльність, Європейська мережа судово-експертних установ, діяльність із забезпечення експертизою поза межами судового провадження.

Постановка проблеми. Важко недооцінювати роль і значення сфери експертного забезпечення для нашої держави та суспільства. Той спектр напрямів діяльності, публічних і освітніх послуг, а також інших актуальних завдань, які охоплюються цією сферою, є різноманітним і здатним ефективно реагувати та задовольняти потреби суспільства. Як і будь-яка інша галузь, сфера експертного забезпечення є динаміч-

ною і на її розвиток впливає багато факторів, які формують її основні напрями діяльності. На сучасному етапі розвитку експертного забезпечення в Україні вважаємо актуальними наукові дослідження, присвячені аналізу та класифікації наявних напрямів діяльності в цій сфері.

Метою статті є формулювання пропозицій щодо класифікації напрямів діяльності у сфері експертного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених розвитку в Україні судово-експертної діяльності, дав змогу виділити наукові здобутки таких учених, як: В. Галушка, Л. Головченко, В. Журавля, О. Ключова, І. Петрової, Е. Сімакової-Єфремян, О. Угровецького, Г. Стрілець, В. Шепітько, В. Шевчука та інших. Важливо зазначити, що ці та інші вчені зробили вагомий внесок в удосконалення розуміння основ судово-експертної діяльності в Україні, однак питання щодо класифікації напрямів діяльності у сфері експертного забезпечення досі залишаються малодослідженими.

Виклад основного матеріалу. Очевидно, що трансформаційні процеси, які відбуваються в системі державного управління, впливають на розвиток сфери експертного забезпечення. Предметом активної наукової дискусії стають питання щодо визначення стратегічних напрямів організації експертного забезпечення.

З метою здійснення більш детального аналізу основних напрямів діяльності, які формують сферу експертного забезпечення, пропонуємо їх визначити й охарактеризувати (рисунок 1).

Судово-експертна діяльність. Поза сумнівом, саме судово-експертна діяльність виступає головним елементом, на підставі якого формується сфера експертного забезпечення. Задоволення потреб органів та установ, суду й органів досудового розслідування, а також фізичних і юридичних осіб у забезпеченні їх незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки є метою діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності. З огляду на зазначене наголосимо, що від належного функціонування сфери експертного забезпечення залежить якісне забезпечення судовими експертизами та експертними дослідженнями відповідних суб'єктів.

Повністю підтримуємо позицію Г.О. Стрілець, яка, досліджуючи поняття «судово-експертна діяльність», визначила її як врегульовану законодавством діяльність судово-експертних установ, що спрямована на проведення незалежних судових експертиз унаслідок об'єктивного, повного і всебічного дослідження з дотриманням сучасних досягнень науки й техніки, організацію роботи судово-експертних установ загалом та їхніх структурних підрозділів, їхнє науково-методичне й інформаційне забезпечення, підбір і підготовку судово-експертних кадрів [1, с. 10].

На переконання Л.М. Головченко, судово-експертну діяльність варто розглядати як діяльність, пов'язану з державним управлінням і науково-методичним забезпеченням у галузі судової експертизи, організацією та проведенням судових експертиз, що спрямовані на забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки та техніки. Досліджуючи основні структурні елементи, вчена акцентує, що судово-експертна діяльність передбачає: 1) проведення судової експертизи; 2) проведення експертних досліджень із метою надання висновків поза межами судочинства; 3) наукові дослідження, пов'язані зі створенням методик проведення судових експертиз (планування, проведення наукових робіт, апробація і впровадження їхніх результатів в експертну практику); 4) науково-методичне й інформаційне забезпечення в галузі судової експертизи; 5) організаційно-управлінське забезпечення в галузі судової експертизи; 6) профілактику правопорушень засобами судової експертизи; 7) добір, професійну підготовку та підвищення кваліфікації судових експертів [2, с. 7].

Враховуючи наведені підходи до розуміння судово-експертної діяльності, зазначимо, що

Рис. 1

окремі напрями, такі як добір, професійна підготовка, підвищення кваліфікації, проведення наукових досліджень, що здійснюються під час навчання в аспірантурі, вважаємо за доцільне розглядати як напрям освітньо-наукової діяльності.

Необхідно зазначити, що сферою експертного забезпечення охоплюється також **діяльність із забезпечення експертизою поза межами судового провадження** (випадки експертного забезпечення нотаріату, виконавчого провадження, оціночної й аудиторської діяльності та інше). Профільними законами України, зокрема Законом України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII «Про виконавче провадження» [3], Законом України від 26 листопада 1993 р. № 3659-XII «Про Антимонопольний комітет України» [4], Законом України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII «Про нотаріат» [5] регламентується порядок залучення експерта та призначення експертного дослідження.

Освітньо-наукова діяльність у сфері експертного забезпечення. Варто зробити наголос на тому, що суб'єкти судово-експертної діяльності під час задоволення потреб суспільства, окрім судово-експертної діяльності, можуть здійснювати також наукову, науково-технічну, науково-організаційну та освітньо-наукову діяльність (у разі отримання ліцензії на провадження освітньої діяльності).

На прикладі Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса (далі – ХНДІСЕ) продемонструємо поєднання перелічених вище напрямів діяльності. На відміну від інших державних спеціалізованих установ судових експертиз, що належать до сфери управління Мініюсту, лише ХНДІСЕ готує докторів філософії та докторів наук за власною освітньо-науковою та науковою програмою в межах предметних напрямів досліджень за спеціальністю 081 Право.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 13 червня 2018 р. № 1253-л [6], Наказу Міністерства освіти і науки України від 30 листопада 2018 р. № 2320-л [7] ХНДІСЕ отримано ліцензію на провадження освітньої діяльності на третьому (освітньо-науковому) та науковому рівнях вищої освіти з метою здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії та доктора наук громадянами України, іноземцями та особами без громадянства відповідно. Не менш важливою обставиною, яку варто зазначити, є те, що згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 7 листопада

2018 р. № 1218 [8] у ХНДІСЕ діє спеціалізована вчена рада з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Водночас Наказом Міністерства освіти і науки України від 17 квітня 2019 р. № 334-л ХНДІСЕ видано ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері післядипломної освіти для осіб із вищою освітою (підвищення кваліфікації) за спеціальністю 081 Право, за програмою підготовки: «Теоретичні, організаційні і процесуальні питання судової експертизи» [9].

Наголосимо, що до моменту отримання ХНДІСЕ ліцензії на провадження освітньої діяльності у сфері післядипломної освіти, відповідно до ч. 1 розділу IV Наказу Мініюсту від 3 березня 2015 р. № 301/5 «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів», підготовку (стажування) фахівців, які мали намір отримати та/або підтвердити кваліфікацію судового експерта і які не були працівниками державних спеціалізованих установ, здійснював лише Інститут права та післядипломної освіти Мініюсту [10].

Незважаючи на те, що освітній напрям діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності ще перебуває на етапі становлення, не виникає жодних сумнівів щодо його потужного впливу на розвиток сфери експертного забезпечення.

Міжнародна діяльність у сфері експертного забезпечення. Двостороннє міжнародне співробітництво з судово-експертними, науковими установами, а також закладами вищої освіти, участь у міжнародних проєктах, акредитація лабораторій державних спеціалізованих установ, запрошення на навчання і стажування іноземних громадян, співробітництво з Європейською мережею судово-експертних установ (European Network of Forensic Science Institutes (ENSI)) – є основними формами міжнародної діяльності у сфері експертного забезпечення.

Відповідно до ст. 24 Закону України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII «Про судову експертизу» державні спеціалізовані установи, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозиуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією й друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи та криміналістики [11].

Не викликає сумніву, що закріплене за суб'єктами судово-експертної діяльності право безпосередньо сприяє розвитку міжнародного співробітництва.

Ініціатива Європейського Союзу (далі – ЄС) щодо створення єдиного Європейського простору Вищої освіти (European Higher Education Area) та Європейського дослідницького простору (European Research Area) (далі – ERA) впливає на механізми забезпечення провадження освітньо-наукової діяльності суб'єктами наукової та науково-технічної діяльності. Зокрема, за визначенням, наведеним у Законі України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII «Про наукову і науково-технічну діяльність», ERA – це система програм і політичних інструментів, що об'єднує інституційне середовище досліджень і розробок держав-учасниць ЄС та асоційованих членів із метою розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, вільного трансферу знань, мобільності дослідників [12].

Вважаємо за необхідне також зазначити, що відповідно до ст. 66 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» держава забезпечує інтеграцію національного дослідницького простору до ERA шляхом реалізації його пріоритетів, зокрема: 1) підвищення ефективності національної дослідницької системи; 2) оптимізації міжнародної співпраці задля розв'язання глобальних викликів, що стоять перед людством; 3) забезпечення участі у рамкових і спільних міжнародних програмах ЄС; 4) створення сприятливих умов для мобільності вчених; 5) повноцінного обміну, передання та доступу до наукових знань та інше [13].

Враховуючи важливість міжнародного співробітництва й інтеграцію вітчизняних закладів освіти та наукових установ до ERA, суб'єкти судово-експертної діяльності активно укладають двосторонні договори про наукове співробітництво із закладами освіти та науковими установами іноземних країн, проводять спільні дослідження, конференції, реалізують право на академічну мобільність тощо.

Участь у двосторонніх проєктах міжнародного співробітництва є ще одним пріоритетним напрямом діяльності державних спеціалізованих установ, що сприяє входженню України до ERA. Серед міжнародних проєктів можемо виокремити Рамкову програму ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020», Програму наукових досліджень і навчання «Євратом», Міжнародну європейську інноваційну науково-тех-

нічну програму «EUREKA», програму НАТО «Наука заради миру» [14], «Horizon Europe» (2021–2027) [15] та інші.

Акцентуємо, що міжнародні проєкти дають змогу суб'єктам судово-експертної діяльності отримати державну фінансову підтримку (грант) для проведення конкретних фундаментальних і (або) прикладних наукових досліджень, налагодити співробітництво між установами профільного спрямування та підвищити престиж і авторитет установи.

Принагідно зазначимо, що на виконання ст. 24 Закону України «Про судову експертизу» вітчизняні установи судових експертиз також налагоджують співробітництво з суб'єктами судово-експертної діяльності іноземних країн із метою обміну досвідом у питаннях проведення судових експертиз та експертних досліджень.

За влучним зауваженням Н.І. Клименко, національна судова експертиза не може існувати ізольовано, тобто тільки в межах окремої держави, оскільки вона активно не виконуватиме свої функції забезпечення правоохоронної діяльності поза інтеграцією з міжнародною спільнотою. Тому необхідне міжнародне співробітництво експертних установ із метою обміну досвідом, врахування сучасних досягнень науки і техніки, виключення дублювання науково-методичного забезпечення регіонального розподілу завдань між судово-експертними установами, створення профільних експертних напрямів [16, с. 131].

У напрямі міжнародної діяльності судово-експертних установ важливу роль відіграє Європейська мережа судово-експертних установ (European Network of Forensic Science Institutes (далі – ENSI)).

Сьогодні членами ENFSI є 72 експертні установи. Це найбільша у світі асоціація судово-експертних установ, що отримала міжнародне визнання [17]. У складі ENFSI функціонує 17 Експертних робочих груп (Expert Working Groups), які ще називають «рушійною силою» асоціації, адже учасники мають високу кваліфікацію та досвід в експертній сфері. Для судових експертів участь у роботі Експертних робочих груп ENFSI дає змогу вільно обмінюватись інформацією за відповідними напрямками експертних досліджень, запозичувати підходи до проведення експертиз, брати участь у розробленні Best Practice Manual (Довідників передових практик), а також відвідувати щорічні зустрічі.

У напрямі дотримання міжнародних стандартів лабораторії державних спеціалізованих установ проходять акредитацію у Національному

агентстві з акредитації України. На виконання Закону України від 17 травня 2001 р. № 2407–III «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» у сфері експертного забезпечення проводиться акредитація за такими напрямками, як: ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2014 «Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування» та ДСТУ ISO/IEC 17025:2017 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій» та інші [18]. Отримані атестати засвідчують компетентність лабораторій під час проведення досліджень і високу якість їх виконання на вітчизняному та міжнародному рівнях.

Варто зазначити, що інтеграційні процеси в судово-експертній діяльності сприяють гармонізації та вдосконаленню експертного національного законодавства, розвитку теоретичних основ експертних досліджень, виробленню єдиних методичних рекомендацій з їхнього проведення, вдосконаленню експертної діяльності, підвищенню професійної майстерності працівників судово-експертних установ, міжнародному визнанню національних експертних висновків [19, с. 240].

Висновки. У процесі дослідження основних напрямів діяльності, що охоплюються сферою експертного забезпечення, було вироблено пропозиції щодо їхньої класифікації. Зокрема, до основних напрямів діяльності у сфері експертного забезпечення правосуддя було віднесено такі: 1) судово-експертну діяльність; 2) діяльність із забезпечення судовою експертизою поза межами судового провадження; 3) освітньо-наукову діяльність; 4) міжнародну діяльність.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, зазначимо, що **сфера експертного забезпечення** – це окрема сфера життєдіяльності держави, в якій виникають суспільні відносини, що складаються як у процесі експертної, судово-експертної діяльності (основний вид діяльності), так і під час освітньо-наукової, міжнародної та інших напрямів діяльності (додаткові напрями діяльності), які безпосередньо впливають на її формування та розвиток.

Список використаної літератури:

- Стрілець Г.О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2009. 19 с.
- Головченко Л.М. Про необхідність вдосконалення законодавства про судово-експертну діяльність в Україні. *Криміналістика і судебна експертиза*. 2013. Вып. 58 (1). С. 5–12. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58(1)_3).
- Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
- Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 50. Ст. 472.
- Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
- Про ліцензування освітньої діяльності : Наказ Міністерства освіти і науки України від 13 червня 2018 р. № 1253- л.
- Про ліцензування освітньої діяльності : Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 листопада 2018 р. № 2320-л.
- Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України щодо діяльності спеціалізованих вчених рад : Наказ Міністерства освіти і науки України від 23 жовтня 2018 р. № 1218.
- Про ліцензування освітньої діяльності : Наказ Міністерства освіти і науки України від 17 квітня 2019 р. № 334-л.
- Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : Наказ Міністерства юстиції України від 3 березня 2015 р. № 301/5. *Офіційний вісник України*. 2015. № 17. Ст. 468.
- Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
- Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.
- Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.
- Міжнародні наукові проекти. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/mizhnarodni-naukovi-proekti>.
- Україна має амбіції 2021-го стати асоційованим членом «Horizon Europe». *Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ukrayina-maye-ambiciyi-2021-go-stati-asocijovanim-chlenom-horizon-europe-do-kincy-a-roku-mi-podamo-zayavku-zastupnik-ministra-maksim-striha>.
- Клименко Н.І., Купрієвич О.А. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ.

- Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 130–134.
17. ENFSI: 72 members in 39 countries. *Офіційний сайт European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI)*. URL: <http://enfsi.eu/about-enfsi/members>.
18. Про акредитацію органів з оцінки відповідності : Закон України від 17 травня 2001 р. № 2407-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 32. Ст. 170.
19. Линник О.В., Омельчук Л.В. Актуальність вступу України до Міжнародних судово-експертних мереж. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Вип. 2–3 (6–7). 2017. С. 236–241.

Agapova O. V. Classification of directions of activities in the sphere of expert ensuring of justice

The article focuses on the main directions of activities in the sphere of expert ensuring in Ukraine. The modern scientific approaches of scientists have been analyzed, who devoted their scientific works to investigation of the development of forensic activities in Ukraine. It allowed concluding about the absence of the unique approach to classification of directions of activities in the sphere of expert ensuring. The range of the proposals about their classification has been formulated according to the results of conducted research of the main directions of the activities. Forensic activities are considered as the first direction of activities. It has been emphasized by the author that such type of activities is the key element by which the sphere of expert ensuring is being formed, professional training. It was proposed to single out as a direction of educational and scientific activities such directions as selection, advanced training, conducting research carried out during postgraduate studies. Educational and scientific activities are additional direction and appear from the moment of getting appropriate license for implementation of educational activities. It has been established that not all subjects of forensic activities implements the preparations of highly qualified specialists. When analyzing the cases of expert support of notaries, enforcement proceedings, evaluation and audit activities, it was found that they can be separated into a separate direction of activities – activities to provide expertise beyond the court proceedings. It is noted that such cases of expert ensuring are clearly regulated in the relevant laws. It has been proved that international activities in the sphere of expert ensuring has a prominent place for entry of Ukrainian forensic institutions into European forensic science area. The promising forms of the international activities, in the sphere of expert ensuring, were determined.

Key words: *sphere of expert ensuring of justice, forensic activities, educational and scientific activities, international activities, activities by providing expertise beyond the judicial process.*